

KNIHA, KTORÁ SLUŽI AKO NÁVOD PRE PRAKTICKÚ ČINNOSŤ

Základy marxizmu-leninizmu. Preložili L. Rjabina a N. Rjabina. Vydalo Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1960, 747 strán.

Po Základoch marxistickej filozofie, ktoré sú prvým vážnejším systematickým výkladom dialektického a historického materializmu, vyšli v Sovietskom sväze Základy marxizmu-leninizmu, ktoré sú súhrnom základných poučiek marxisticko-leninského učenia a majú za úlohu prístupnou formou vylíčiť marxizmus-leninizmus ako jednotné, organické a ucelené učenie.

Ani v prvom ani v druhom prípade nejde o púhy systematický výklad, ale o vysoko náročný, teoreticko-praktický výklad s jasným a jednoznačným cieľom: všestranne prístupníť vedecký svetonázor každému, kto sa oň úprimne zaujíma a má predpoklady osvojiť si ho.

Základy marxistickej filozofie ako aj Základy marxizmu-leninizmu majú okrem tejto vlastnosti ďalšiu charakteristickú zvláštnosť, a to, že systematický výklad základov marxistickej filozofie i marxizmu-leninizmu, na rozdiel od buržoázných idealistických filozofických systémov ako úplne uzavretých, je už vo svojom jadre priamo namierený proti akejkoľvek uzavretosti a náročnosti na úplne vyčerpávajúci výklad. Je to tak preto, lebo marxistická filozofia je ideologickým a metodologickým základom marxizmu-leninizmu a ako veda o najvšeobecnejších zákonoch vývoja prírody, spoločnosti a ľudského myslenia sama sa vyvíja na úrovni rozvoja prírodných a spoločenských vied a sústavne sa obohacuje o nové skúsenosti, ktoré prináša každodenný život na všetkých jeho úsekoch.

Základy marxizmu-leninizmu sú rozdelené do piatich častí podľa tohto poradía: 1. Filozofické základy marxisticko-leninského svetonázoru, 2. Materialistické chápanie dejín, 3. Politická ekonómia kapitalizmu, 4. Teória a tak-

tika medzinárodného komunistického hnutia, 5. Učenie o socializme a komunizme.

V rámci jednej knihy je nemysliteľné vylíčiť všetko bohatstvo vedeckého svetonázoru, preto sa autori zameriavajú iba na *základy* marxizmu-leninizmu. Okrem toho autori (skupina vedeckých a straníckych pracovníkov a publicistov) venujú pozornosť najmä tým poučkám marxizmu-leninizmu, ktoré sú zvlášť aktuálne v súčasných podmienkach. Teda kniha má konkrétne poslanie, konkrétnu úlohu, veľmi vďačnú, ale aj veľmi náročnú. Z tohto zorného uhla je jedine možné správne oceniť nesmierny význam Základov marxizmu-leninizmu.

Hodnotu a význam knihy vždy určuje jej spoločenský dosah, jej vplyv na uskutočňovanie progresívneho spoločenského vývinu. Preto autori, správne pochopiac túto jednoduchú pravdu, nielen čo sa týka výkladu materiálu, jeho náplne, ale aj čo sa týka štruktúry celkovej knihy, presne vymedzili obsah a cieľ knihy.

Táto skutočnosť zvlášť umožnila autorom účinne spájať obrovské skúsenosti pracujúceho ľudu, ktorý je základom a nositeľom spoločenského procesu, s teoretickými zovšeobecneniami jednotlivých súčastí marxizmu-leninizmu a naopak. Komunistická strana ako predvoj revolučnej robotníckej triedy hrá hlavnú úlohu v spoločenskej činnosti ľudových mas, a preto je najpovolanejšou na to, aby sama bola hlavným subjektom poznávacej činnosti. Na základe toho, že si autori Základov marxizmu-leninizmu overili a zladili svoju poznávaciu činnosť s poznávacou činnosťou komunistickej strany, došli k objektívnym záverom, ktoré zodpovedajú skutočnej konkrétnej skúsenosti pracujúceho ľudu a objektívnej zákonitosti spoločenského vývinu.

Základy marxizmu-leninizmu svojím obsahom, štruktúrou i poslaním stanú sa významnou pomôckou aj pre vedeckých pracovníkov

vo oblasti marxistickej filozofie. Akékoľvek podceňovanie Základov marxizmu-leninizmu preto, že si dávajú za úlohu „vo všeobecne prístupnej forme vyložiť základy marxizmu-leninizmu“, by bolo úplne nerozumné. Naopak, práve preto, že si dávajú takúto úlohu, zaslúžia si mimoriadnu pozornosť tak po ideologickej, ako aj metodologickej stránke. Len taká kniha, ktorá má adresáta alebo aktívnu praktickú úlohu pri pretváraní vykorisťovateľskej spoločnosti v socialistickú spoločnosť, ktorá svojím obsahom, štruktúrou i poslaním tvorí organický celok, má plnohodnotný spoločenský význam.

Aktívnou praktickou úlohou Základov marxizmu-leninizmu je „vyložiť vo všeobecne prístupnej forme základy marxizmu-leninizmu ako jednotného a uceleného učenia“. Žijeme v čase búrlivého rozvoja prírodných i spoločenských vied. S búrlivým rozvojom vied úzko súvisí rýchly proces zospoločensťovania vedy. Široké vrstvy pracujúcich sa zmocňujú vedy, veď sa stáva obrovskou silou v rukách najpopulárnejších ľudí, bezprostredných výrobcov. Rozvoj technických vied, ktorý vyvoláva technickú revolúciu, ide vpred nevídanými míľovými krokmi. Tomuto prudkému technickému vývoju i vývoju technických vied musia aktívne pomáhať spoločenské vedy ako určujúci činiteľ z hľadiska spoločenskej nutnosti a v záujme progresívneho vývinu spoločnosti. Len politicky uvedomelí a odborne vzdelaní kádre môžu správne regulovať a usmerňovať rozvoj technických vied a technickej revolúcie.

Proces zospoločensťovania vedy vôbec je najväčším výdobytkom spoločenského pokroku od vzniku spoločnosti. Na čele tohto procesu je všemocná a pravdivá marxisticko-leninská učenie ako zákonitý výsledok predchádzajúceho vývoja ľudského myslenia a spoločenskej praktickej činnosti. Preto dať si za úlohu vyložiť základy marxizmu-leninizmu vo všeobecne prístupnej forme bolo nielen správne, ale aj veľmi potrebné.

Klasiaci marxizmu-leninizmu písali všetky svoje diela pre praktické využitie robotníckou triedou, najrevolučnejšou a historicky najpopulárnejšou uskutočnili základnú prestavbu vykorisťovateľskej spoločnosti v spoločnosť socialistickú. Klasiaci marxizmu-leninizmu sa vždy snažili vyjadriť zrozumiteľne a vo všeobecne prístupnej forme nielen kvôli praktickej potrebe, ale zo samotnej zásady, pretože vonkoncom nepotrebovali zahaľovať, ale odkrývať historickú pravdu. Kto si je istý, že vyjadruje

objektívnu pravdu v súlade s vývinom spoločnosti, ten sa vyjadruje jasne a bez špekulácie. Autori Základov marxizmu-leninizmu uplatnili v plnej miere vyššie uvedené zásady. Základy marxizmu-leninizmu sú praktickým príkladom, ako treba úzko spájať obsah a formu knihy s jej cieľom. Prítom to neznamená, že sa tým zníži, sploští, zjednoduší a z vulgarizuje obsah. Naopak, vyžaduje to nesmierne hlboké vedecké analýzy, teoretické zovšeobecnenia overené praktickou činnosťou nás. A vedieť správne pochopiť a vyjadriť túto základnú súvislosť vo vedeckej práci je nielen metodologickou, ale aj ideologickou záležitosťou. Ideológia sa stáva skutočnou silou len vtedy, ak sa jej zmocnia masy pracujúcich.

Po ideologickej stránke sú Základy marxizmu-leninizmu poučné z viacerých príčin. Aj u nás okrem iných tendencií vznikla snaha niektorých filozofických pracovníkov urobiť z filozofie samostatnú disciplínu, nezávislú od ostatných súčastí marxizmu-leninizmu, čo ich viedlo k tomu, že popierali svetonázorový charakter filozofie, že sa vyhýbali riešeniu aktuálnych problémov, že nenachádzali možnosť použitia marxistickej filozofie v praxi, žijote, že vo svojich prácach odtrhávali teoretický výklad od praxe, filozofiu od politiky a pestovali tzv. čistú kabinetnú filozofiu, bez adresáta, bez aktívnej praktickej úlohy.

Marxizmus-leninizmus je svetonázorom komunistickej strany ako predvoja robotníckej triedy. Preto akákoľvek tendencia zovšeobecňovať filozoficky mimo komunistickej strany, mimo jej politiky nutne vedie k subjektívizmu a idealizmu. Ak je filozofické zovšeobecnenie v rozpore s objektívnou zákonitosťou vývinu spoločnosti, nutne je v rozpore aj so svetonázorom komunistickej strany a jej politickou činnosťou a naopak. Tento vzťah treba chápať súčasne absolútne i relatívne, keďže učenie marxizmu-leninizmu je tvorivé, schopné, na rozdiel od predchádzajúceho učení, sústavného a trvalého vývoja a nemá nič spoločné s dogmatizmom.

Marxizmu-leninizmu sú úplne cudzie a nepriateľské akékoľvek pokusy, ktoré sa usilujú odtrhnúť filozofiu od politiky, ktoré sa snažia vraziť klin medzi filozofiu, politickú ekonomiu a vedecký socializmus, ktoré sa snažia pozbaviť marxistickú filozofiu jej praktického a tým aj teoretického významu. Autori Základov marxizmu-leninizmu, ktorí si dali za úlohu vyložiť základy marxizmu-leninizmu ako jednot-

ného a uceleného učenia, venovali mimoriadnu pozornosť práve tomu, aby vedecký socializmus, politická ekonómia a filozofia tvorili jednotliaty organický celok bez násilného a mechanického pospájania. Úmysel autorov sa vydaril. Presvedčivo ukázali, ako sa všetky súčasti marxizmu-leninizmu navzájom podmieňujú vo svojom vývoji, napriek tomu, že každá súčasť má svoje vlastné špecifické poslanie a teda aj prostriedky. Vedecký socializmus skúma zákony vývoja spoločenských tried, skúma objektívne podmienky, v ktorých sa odohráva proces vývoja robotníckej triedy, skúma otázky taktiky a stratégie robotníckej triedy, skúma aktuálne otázky budovania socialistickej a komunistickej spoločnosti. Je teda najbezprostrednejšie spojený s politikou komunistickej strany. V tom je práve aj jeho špecifickosť v rámci marxisticko-leninského učenia. Podstatu spoločnosti, ktorá spočíva v jej štruktúre, skúma zasa politická ekonómia. Svetovým názorom a metodologickou základňou súčasti marxizmu-leninizmu je filozofia. V tom je aj jej zvláštny význam v rámci marxizmu-leninizmu.

Z tohto aspektu pristupovali potom autori Základov marxizmu-leninizmu aj k členeniu a proporionalite v knihe. V prvých dvoch častiach sa čitateľ oboznamuje so základnými poučkami marxisticko-leninskej filozofie. V tretej časti sa oboznamuje s marxisticko-leninskou politickou ekonómiou. Štvrtá a piata časť oboznamuje čitateľa s vedeckým socializmom, pričom vo štvrtjej časti je venovaná pozornosť teórii a taktike medzinárodného komunistickeho hnutia, predovšetkým v kapitalistických podmienkach, a piata časť sa zaoberá otázkami budovania socialistickej a komunistickej spoločnosti.

Prvé dve časti Základov marxizmu-leninizmu poskytujú poučenie pre tých filozofických pracovníkov, ktorí popierajú svetonázorový charakter filozofie a snažia sa obmedziť predmet filozofie iba na otázky teórie poznania. Podobne tu nájdou poučenie aj tí, ktorí chcú obmedziť filozofiu iba na metódu. V prvých dvoch častiach sa pamätalo aj na tých, ktorým je nejasný vzťah medzi filozofiou a ideológiou. Autori Základov marxizmu-leninizmu chápu filozofiu jednak ako ideológiu a jednak ako vedu o najvšeobecnejších zákonoch vývoja prírody, spoločnosti a myslenia.

Filozofickí pracovníci, ktorí sa zaoberajú otázkami materialistickej dialektiky, znova sa presvedčia o tom, ako je veľmi dôležité a nutné

v omnoho väčšom meradle než doteraz skúmať filozofické otázky prírodných vied. Bez solidných vedomostí základov jednotlivých prírodných vied a bez úzkej spolupráce s vynikajúcimi odborníkmi špecifických prírodných vied nemožno rozvíjať materialistickú dialektiku. Tendencie, ktoré vedú k zamieňaniu zákonitostí dialektického materializmu s prírodovedeckými zákonitosťami, ako aj k špekulatívnemu narábaniu s prírodovedeckými faktami, treba bezvýhradne zlikvidovať, pretože sú nezlučiteľné s marxistickou dialektikou.

Druhá časť Základov marxizmu-leninizmu je poučná aj v tom, že sa v nej chápe historický materializmus ako súčasť marxistickej filozofie, pričom historický materializmus nemožno úplne stotožňovať s dialektickým materializmom. Zatiaľ čo dialektický materializmus skúma najvšeobecnejšie zákony vývoja prírody, spoločnosti a myslenia, historický materializmus ako súčasť marxistickej filozofie skúma okrem najvšeobecnejších zákonov vývoja spoločnosti aj špecifické zákony, ktoré platia výlučne v spoločenskom vývoji. Teda dialektický materializmus je vlastne teoretickým základom historického materializmu.

Tretia časť Základov marxizmu-leninizmu, ktorá sa zaoberá stručným prehľadom marxisticko-leninskej ekonómie kapitalizmu, všima si najmä tie zákonitosti kapitalistického vývoja, ktoré viedli k nevyhnutnosti odstrániť kapitalistický systém a ku vzniku socialistickej revolúcie. Táto časť knihy nabáda, aby sa filozofickí pracovníci venovali filozofickej problematike politickej ekonómie s omnoho väčšími výsledkami ako doteraz.

Štvrtá časť Základov marxizmu-leninizmu, uvedená pod názvom Teória a taktika medzinárodného komunistickeho hnutia, vychádza z hodnotenia svetodejinného poslania robotníckej triedy ako najrevolučnejšej, najuvedomelejšej a najorganizovanejšej triedy pracujúcich. Potom oboznamuje čitateľa s podmienkami vzniku Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, prvej socialistickej revolúcie na svete, a jej medzinárodným významom pre revolučné robotnícke i národnooslobodzovacie hnutie. Hoci je kapitola o marxisticko-leninskej strane a jej úlohe v triednom boji robotníkov nevelká svojím rozsahom, no obsahom je veľmi dôležitá, pretože súhrnne rozoberá leninské zásady komunistickej strany a veľmi presvedčivo vyvracia všetky revizionistické názory a tendencie, ktoré smerujú k oslabeniu vplyvu komu-

nistickej strany na masy pracujúcich, ktoré nechcú priznať komunistickej strane vedúcu i organizátorskú úlohu pri pretváraní vykostriteľskej spoločnosti v socialistickej spoločnosti. Mimoriadna pozornosť je však venovaná národnooslobodzovaciemu hnutiu národov proti kolonializmu a boju národov za obranu demokracie v buržoázných krajinách, ako aj boju všetkých národov za mier. No posledná kapitola štvrtej časti, v ktorej sa rozoberajú rôzne formy prechodu k socialistickej revolúcii, je zvlášť podnetná a poskytuje možnosť skúmať konkrétne dozrievanie podmienok pre socialistickej revolúciu, ako aj rozpracúvať otázky hlavných zákonitostí socialistickej revolúcie a zvláštnosti ich prejavu v jednotlivých krajinách.

Marxizmus odhalil historickú úlohu ľudových mäs ako rozhodujúcu silu vývinu spoločnosti a tvorcú dejín. Marxisticko-leninská strana, vychádzajúc z tejto objektívnej skutočnosti, usmerňuje svoju každodennú politickú prácu v záujme robotníckej triedy a pracujúcich mäs. Marxisticko-leninská strana je predvojom proletariátu, je inšpirátorom, vodcom a organizátorom socialistickej revolúcie, je vedúcou a rozhodujúcou silou pri pretváraní spoločnosti. Bez vedenia marxisticko-leninskou stranou nemohla by robotnícka trieda spolu s pracujúcim ľudom vybudovať najprv socialistickej a potom aj komunistickej spoločnosti.

Marx a Engels, zakladatelia učenia o socialistickej a komunistickej spoločnosti, vedecky predvídali budúcnosť a ich teoretické závery sa ukázali ako správne. No kým učenie o socialistickej a komunistickej spoločnosti poskytovalo za ich života iba perspektívu, dnes už je základom praktickej činnosti pre krajinu socialistickej sústavy. A práve úlohou marxisticko-leninskej strany v podmienkach budovania socialistickej spoločnosti, hlavnými otázkami budovania socializmu, Leninovým prínosom pri vypracovaní konkrétnych úloh socialistickej výstavby, ako aj zovšeobecním praktických skúseností z budovania socialistickej spoločnosti v Sovietskom sväze a v iných socialistických krajinách sa zaoberá piata časť Základov marxizmu-leninizmu.

Ako predchádzajúce aj piata časť prináša niekoľko cenných podnetov, ktoré si život vynucuje spracovať. Je to napr. zovšeobecnenie doterajších praktických skúseností pri prehľbovaní účasti pracujúcich na riadení hospodárstva a štátu a súčasne skúmanie nových foriem

prehľbovania socialistickej demokracie. Stretávame sa tu aj s vypracovaním praktických otázok ako ešte účinnejšie a všestrannejšie uplatňovať tvorivú aktivitu pracujúcich v období socialistickej výstavby a vytvárania podmienok pre prechod ku komunizmu. Rovnako dôležitá je aj otázka vzťahu medzi fyzickou a duševnou prácou v súčasných podmienkach. Išlo by o to ukázať, ako proces odstraňovania podstatného rozdielu medzi fyzickou a duševnou prácou nie je iba procesom rozvoja techniky a zvyšovania kultúrnosti a odbornosti fyzicky pracujúcich ľudí, jednostranným procesom narastania tvorivej a duševnej činnosti u fyzicky pracujúcich ľudí, ale že je to súčasne aj proces pretvárania a prevýchovy duševne pracujúcich ľudí, že je to proces približenia a prevýchovy a výchovy socialistickeho a komunistickeho človeka, bez ktorého nie je možná existencia socialistickej a budúcej komunistickej spoločnosti. Rozbor kultúrno-výchovnej funkcie štátu i činnosti všetkých spoločenských organizácií je tak isto naliehavý. Významným prínosom pre prax by bolo aj spracovanie otázok súvisiacich so zmenami v myslení ľudí, teoretický rozbor podmienok a príčin, ktoré brzdia alebo urýchľujú tieto zmeny v myslení ľudí, a skúmanie vplyvu zmien v myslení ľudí na vytváranie socialistickej triednej štruktúry a na vznik socialistickej vzťahov medzi ľuďmi.

Piata časť je podnetná aj tým, že nabáda k zovšeobecňovaniu a aplikácii bohatých skúseností z posledných budovateľských rokov v Sovietskom sväze, Číne a ostatných ľudovodemokratických krajinách na naše podmienky a potreby v záujme celej socialistickej sústavy.

Najmä pri spracovaní otázok vedeckého socializmu a historického materializmu je nevyhnutné zameriavať sa na najaktuálnejšie problémy, od ich včasného riešenia mnohokrát a častokrát závisí úspešný pochod na ceste ku komunistickej spoločnosti. V tejto súvislosti treba najmä pripomenúť, že je nevyhnutné venovať omnoho väčšiu pozornosť otázkam vedeckého predvídania spoločenského vývinu. Prítom toto vedecké predvídanie sa môže v plnej miere opierať o reálne spoločenské základy v prechodnom období od socializmu ku komunizmu v Sovietskom sväze. Napríklad medzi otázky tohto druhu patrí aj otázka úplného rozvoja a vzájomného približovania dvoch foriem socialistickeho vlastníctva až po vytvorenie jednotného všeludového komunistickeho

vlastníctva, otázka foriem odumierania štátu a podobne.

Základy marxizmu-leninizmu sú neoceniteľnou pomôckou pre najširší okruh čitateľov, nevynímajúc vedeckých pracovníkov. Obsahom i spracovaním sú živým príkladom a návodom pre praktické využitie všetkými bez rozdielu stupňa vzdelanosti. Učia komplexne poznávať objektívnu skutočnosť. Len komplexné poznávanie a skúmanie objektívnej skutočnosti prináša plnohodnotné závery.

Základy marxizmu-leninizmu, ktoré sú prvým súhrnom základných poučiek marxizmu-leninizmu, zohrávajú významnú úlohu pri výchove socialistického človeka, vysoko uvedomelého a vzdelaného, schopného uskutočniť revolučnú premenu spoločnosti.

Jozef Gregor

VÝZNAMNÝ PRÍSPĚVEK K DĚJINÁM MARXISTICKÉ FILOSOFIE

I když v jubilejním roce Leninově vyšla řada článků, studií a monografií věnovaných jednotlivým problémům jeho bohatého filosofického díla, zůstávají marxističtí filosofové ještě velmi mnoho dlužni Leninovu geniu. Není tomu tak dávno, co především sovětstí filosofové oprávněně věnují zvýšenou pozornost dějinám marxistické filosofie a zvláště její druhé etapě — dějinám leninismu. Tato pozornost zdaleka nevyplývá jen z úcty ke klasikům marxismu-leninizmu. Je vyvolána především ostrou potřebou hlubokého, tvůrčího filosofického osmyslení současného společenského vývoje a vývoje přírodovědy. Toho nelze dosáhnout bez znalostí díla klasiků a především díla Leninova, bez znalostí těch historických podmínek a zápasů, za kterých vzniklo a rozvíjelo se toto učení.

Tím spíše třeba uvítat monografii významného sovětského vědce, doktora filosofických věd B. A. Čagina *Z dějin boje V. I. Lenina za rozvoj marxistické filosofie*.^{*} Tato kniha je jedinou podobnou prací, poskytující celkový obzorný pohled na nejdůležitější momenty Leninova filosofického odkazu. Autor v hlavních rysech zkoumá historickou linii Leninova rozpracování dialektického a historického materialismu a dotýká se též některých

otázek vědeckého socialismu. Na základě hlubokého rozboru širokého historického materiálu důsledně osvětluje úzkou spojitost praxe dělnického hnutí, praxe boje s revizionismem a buržoasní ideologií s nastolovanými a řešenými filosofickými problémy.

Kniha je rozdělena na deset kapitol podle nejdůležitějších úseků ideového boje Lenina od počátku devadesátých let minulého století po vytyčení hlavních problémů socialistické výstavby po vítězství Velké říjnové socialistické revoluce. Periodisaci leninské etapy marxistické filosofie autor nedává.

První kapitola je věnována charakteristice leninské etapy marxistické filosofie a načrtu historických podmínek vzniku leninismu. Všestranně se zde osvětluje závažná otázka přenesení mezinárodního revolučního centra na přelomu století z Německa do Ruska. Stručně se charakterisují zvláštnosti historického vývinu ruského dělnického hnutí. Autor vyzdvihuje ohromnou Leninovu zásluhu o vytvoření proletářské strany nového typu. Ukazuje, že objektivní historický vývoj postavil před dělnické hnutí a jeho ideologii řadu nových problémů, na které Lenin ve svém tvůrčím přístupu k odkazu Marxe a Engelse odpověděl. Je jistě správné, že autor tu dává charakteristiku leninismu. Její oprávněná šířka vyniká vedle příliš úzké, ještě mnohdy používané charakteristiky dané J. V. Stalinem v *Základech leninismu*. Podle B. A. Čagina „Leninismus odhaluje zákonitosti vývoje buržoasní společnosti za imperialismu, cesty a prostředky jejího revolučního svržení, odůvodňuje zákonitosti revolucí utiskovaných a vykořisťovaných mas vedených proletariátem a též zákonitosti výstavby socialismu a komunismu“ (str. 10). Během celého výkladu autor podtrhuje a ilustruje mezinárodní význam leninismu.

V práci nacházíme bohatou ilustraci faktu, že Leninovo rozvinutí marxistické filosofie je neodlučně spjata s bojem proti oportunistu II. internacionály. Z charakteristiky situace v sociálně demokratických stranách Západu a zvláště v Německu a Rakousku velmi reliefně vystupuje zásadní odlišnost Leninovy posice v otázkách boje s revizionismem od posice ostatních marxistů. Autor ukazuje na záslužnou činnost G. V. Plechanova v prvních letech boje s bernsteinovským revizionismem. I nejrevolučnější představitelé levice v Německé sociální demokracii jako R. Luxemburgová, F. Mehring a j. nechápali dostatečně třídní pod-

* B. A. Čagin, *Iz istorii borby V. I. Lenina za razvitie marksistskoj filosofii*, Moskva 1960, strán 289.